

УДК 347.7+346.378.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-369-376

Анатолій ГРИЩЕНКО©

кандидат юридичних наук, доцент
(Київський професійно-педагогічний фаховий коледж
імені А. Макаренка, м. Київ, Україна)

ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Розглянуто виклики, що виникають у галузі юридичної освіти в умовах воєнного стану, шляхи їх вирішення та вдосконалення підготовки юристів з цих питань. Обґрунтовано необхідність адаптації українського корпоративного законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) як однієї з умов євроінтеграції України та чинник наближення її перемоги над країною-агресором – російською федерацією. Проаналізовано стан виконання Угоди України з ЄС в галузі корпоративного законодавства та викладено рекомендації з удосконалення освітнього процесу шляхом опанування здобувачами освіти інститутів і норм корпоративного права, що вже адаптовані до законодавства ЄС.

Ключові слова: юридична освіта, корпоративне право, криптовалюта, Європейський Союз, країна-агресор.

Постановка проблеми. Під час повномасштабного вторгнення на територію України військ країни-агресора російської федерації (далі – рф), що розпочалося 24 лютого 2022 р., а також після отримання нашою країною офіційного статусу кандидата на вступ у ЄС перед юридичною освітою постали нові виклики. Одним із таких викликів є значне збільшення попиту на фахівців-юристів різних галузей права, особливо кримінального, міжнародного, податкового та корпоративного. Зокрема, такі спеціалісти необхідні для того, щоб правильно документувати юридичні факти, котрі виникають під час воєнних дій і мають ознаки кримінальних або адміністративних правопорушень, із метою притягнення винуватих осіб до кримінальної, адміністративної та фінансової відповідальності. Це можуть бути терористичні акти, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші тяжкі злочини, вчинені проти мирного населення військовими особами рф. Окремий блок правопорушень складає протиправна підприємницька діяльність українських та іноземних корпоративних суб'єктів господарювання, прибуток від якої отримує країна-агресор рф, її громадяни і корпорації.

Для оволодіння сучасними методами фіксації вказаних правопорушень, а також із урахуванням адаптації українського корпоративного законодавства до законодавства ЄС виникла необхідність внесення змін в освітньо-професійні програми юридичних дисциплін у вищих військових та інших вищих навчальних закладах. Якщо в них викладання окремого курсу корпоративного права не передбачено, доцільно його ввести. Вказані зміни набули ще більшої актуальності після того, як 14 грудня 2023 р. Європейська рада дала згоду на початок переговорів з Україною щодо її вступу в ЄС.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Незважаючи на наявність публікації із окресленої теми, їхні автори зосереджувалися переважно на дослідженні ролі освіти у сфері забезпечення державної або в цілому національної безпеки України. Зокрема, В. Вовк детально проаналізувала запропоновані шляхи вдосконалення освіти як елемента національної безпеки. Інший дослідник О. Боков дотримується точки зору, що забезпечення безпекової складової людського капіталу в умовах російсько-української війни є досить важливим напрямом у системі функціонування національної безпеки держави. О. Волуйко вбачає забезпечення державної безпеки у поліпшенні взаємодії її суб'єктів із громадянським суспільством, вдосконаленні форм і напрямів такої взаємодії. С. Загородній пропонує основні підходи

© А. Грищенко, 2024

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3529-0472>

anatoliy.pravo@gmail.com

щодо підготовки військових кадрів для системи МВС України, базуючись на досвіді країн НАТО та організації з ними співпраці в зазначеному напрямку.

Аналіз публікацій свідчить, що в них не повністю розкрито питання підвищення якості юридичної освіти у вищих військових та інших вищих навчальних закладах. Зокрема, потребують подальшої розробки пропозиції щодо вдосконалення викладання корпоративного права в умовах повномасштабної війни та в контексті євроінтеграції України.

Мета статті – проаналізувати виклики війни, шляхи їх вирішення у галузі корпоративного права та вдосконалення підготовки юристів з цих питань. Документування злочинів, скоєних військовими особами РФ щодо мирного населення України, – це тема окремого дослідження, котре в перспективі також необхідно провести.

Виклад основного матеріалу. Загальні вимоги щодо підвищення якості підготовки здобувачів освіти, в тому числі юридичної, передбачені відповідними законами і підзаконними нормативними актами. Більш конкретно і детально вони визначаються в розроблених освітньо-професійних навчальних програмах у вищих військових та інших вищих навчальних закладах.

Проаналізуємо, наприклад, освітньо-професійну програму вищого навчального закладу Національної гвардії України. При цьому необхідно мати на увазі, що згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» Національна гвардія України є військовим формуванням із правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань.

У ст. 10 вказаного закону відмічається, що підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації осіб офіцерського складу для Національної гвардії України проводиться згідно із законодавством України у вищих військових навчальних закладах Нацгвардії, інших вищих навчальних закладах, а також за кордоном.

Відповідно до вказаного закону та рекомендацій Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства оборони України щодо вдосконалення у зазначених закладах освітньої діяльності у Київському інституті Національної гвардії України розроблена і затверджена рішенням Вченої ради освітньо-професійна програма «Правове забезпечення службово-бойової діяльності частин та підрозділів Національної гвардії України». Програмою, зокрема, передбачена підготовка здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр» у галузі знань 08 Право, а також оволодіння спеціальними (фаховими, предметними) компетентностями СК-7. У програмі зауважено, що вказані компетентності означають здатність застосовувати норми та інститути права, зокрема з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне право і цивільне процесуальне право, трудове право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.

На наш погляд, цей перелік навчальних дисциплін доцільно доповнити курсом «Корпоративне право» з огляду на його актуальність як у мирний, так і у воєнний час, а також на необхідність отримання нових інноваційних знань здобувачами освіти. Зважаючи на те, що Національна гвардія є військовим формуванням, таке доповнення не буде протирічити Стратегії менеджменту у системі військової освіти, що затверджена Міністерством оборони України 15 грудня 2023 р.

У цьому контексті вчений О. Морозов наголошує, що другий рік поспіль Україна чинить гідний та ефективний опір країні-агресору, змушуючи увесь світ поглянути на українську військову, правоохоронну та безпекову школи з повагою та цікавістю. Українські воїни довели, що навіть під час повномасштабної агресії РФ є місце пошуку інновацій, нового знання, вдосконалення [1, с. 15]. До речі, Збройні Сили України та Національна гвардія України мають високий авторитет і в українському суспільстві.

За даними соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова стосовно державних та громадських інститутів, українці найбільше довіряють Збройним Силам України, волонтерським організаціям, добровольчим загонам та Національній гвардії України. Так, Нацгвардії довіряє 86 % опитаних [2]. Безумовно, такий високий рівень довіри в українському суспільстві до Національної гвардії сформувався у тому числі завдяки якійсій освіті її військовослужбовців. Водночас необхідність підвищення рівня їхньої підготовки залишається актуальною проблемою, що потребує свого подальшого вирішення.

Така необхідність обумовлена тим, що якість освіти, в тому числі юридичної, має важливе значення для будь-якої країни, оскільки є однією з головних умов її економічного розвитку та забезпечення надійної державної і в цілому національної безпеки. Для України це також є одним із чинників її перемоги у війні з країною-агресором РФ та відбудови української економіки після війни, оскільки сприяє її євроатлантичній інтеграції.

Підкреслюючи важливість євроатлантичної інтеграції, Президент України В. Зеленський відмітив: «...якщо говорити просто, ми маємо забезпечити таку систему гарантування справедливості та правопорядку для нашої країни, яка відповідатиме й нашій меті швидкому вступу України в ЄС» [3]. Слід наголосити, що українська влада досить багато робить для підвищення якості освітньої діяльності та адаптації корпоративного законодавства до законодавства ЄС згідно з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

У Звіті про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік зазначено загальний прогрес (до 72 % у 2022 р. порівняно з 2021 р.) її виконання. Оцінювання прогресу здійснювалося Європейською комісією за загальноприйнятою для країн-кандидатів шкалою оцінювання: 1) початковий рівень; 2) певний рівень підготовки; 3) середній рівень підготовки; 4) хороший рівень підготовки; 5) добре підготовлений.

Станом на кінець лютого 2023 р. найвищий рівень готовності України за розділами acquis ЄС (правова система ЄС) визначено як 4 – хороший рівень підготовки за чотирма розділами («Енергетика», «Митний союз», «Зовнішні відносини», «Зовнішня безпека та оборонна політика»). Продовжується подальше узгодження українського законодавства, в тому числі корпоративного, зі стандартами та нормами, що складають acquis ЄС. Паралельно з цим вирішуються питання підвищення якості освіти, що передбачає Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 526-р від 10 липня 2019 р.

Нині вказану стратегію складно виконувати, оскільки війна внесла корективи в програми реформування усіх галузей економіки, права та державного управління. Повною мірою це стосується і освітньої діяльності. За оцінками експертів, сума збитків, завданих російськими військами інфраструктурі України, становить майже 136 млрд дол. США, з яких 8,2 млрд, або 6 %, – це збитки, завдані українській освітній інфраструктурі. Станом на 300-й день повномасштабної війни в Україні загалом зруйновано 361 заклад освіти і ще 2556 пошкоджено. Згідно з онлайн-опитуванням студентів, викладачів та персоналу українських закладів вищої освіти 97,8 % респондентів відзначили погіршення свого психоемоційного стану зі скаргами на депресію (84,3 %), виснаження (86,7 %), самотність (51,8 %), нервозність (84,4 %) та гнів (76,9 %) [4, с. 86].

Г. Мамка, аналізуючи стан української освіти під час війни, доходить висновку про те, що навмисне нанесення РФ ударів по цивільній інфраструктурі створює нові загрози для життя, здоров'я дітей та навчального процесу. Одним із найважливіших напрямів державної політики у сфері освіти залишається питання облаштування надійних бомбосховищ у закладах освіти [5]. Підтримуємо позицію автора, що безпека здобувачів освіти в умовах війни є найпершим і найголовнішим завданням держави та учасників освітнього процесу.

Більше того, на думку вченої Л. Наливайко, з якою повністю погоджуємося, держава має не тільки створити, але й забезпечити існування дитини у такий спосіб, щоб максимально була надана можливість здійснювати і реалізовувати дітьми їхні права, свободи та інтереси [6, с. 10]. Проте це не знімає з порядку денного питання підвищення якості теоретичної і практичної підготовки здобувачів освіти, в тому числі юридичної, які мають бути здатними правильно реагувати на юридичні виклики війни.

Специфіка юридичних викликів в умовах війни полягає в тому, що необхідно давати на них кваліфіковані відповіді й вирішувати проблеми, що виникають, акцентуючи при цьому основну увагу на питаннях оборони. Тому слід погодитися з точкою зору Міністра освіти України О. Лісового про те, що, зважаючи на контекст, у якому живуть українці, міністерство повинно стати частиною стратегії оборони [7].

Такої точки зору притримується також віцепрем'єр-міністр з інновацій розвитку освіти, науки та технологій М. Федоров. Він підкреслює, що уряд сьогодні виокремлює такі чотири вектори роботи у сфері освіти: боротьба з бюрократією в навчальних

закладах; цифровізація освіти; розробка та впровадження стратегій розвитку інновацій; розвиток мілтеку – кластеру військових технологій [8].

Важливо, що уряд при цьому зосереджує зусилля всіх учасників освітнього процесу не на багатьох варіантах підвищення його якості, а лише на чотирьох. Це дасть змогу не розпорошувати матеріальне забезпечення, насамперед фінансове, при вирішенні освітніх проблем, а зосередитися на головному, що дає більше шансів досягнути позитивних результатів. Такий підхід відповідає і вимогам ЄС у галузі освітньої діяльності.

Ще раз зазначимо, що важливе місце в навчальному процесі здобувачів юридичної освіти повинно займати оволодіння сучасними методами швидкого реагування на велику кількість викликів та практичне вирішення завдань, що виникають під час війни у корпоративних правовідносинах учасників підприємницької діяльності. Для цього необхідно виділяти в робочих навчальних програмах дисципліни «Корпоративне право», окрім тем, що вивчаються на постійній основі, також додаткові, для теоретичного освоєння і, що особливо важливо, практичного відпрацювання на основі модельних ситуацій:

– форс-мажор під час виконання корпоративними суб'єктами господарювання міжнародних контрактів в умовах воєнного стану. При вивченні цієї теми основна увага здобувачів освіти повинна бути зосереджена на тому, щоб вони зрозуміли і змогли пояснити, чи є війна форс-мажорною обставиною при виконанні договірних зобов'язань, якщо так, то чому? І навпаки, якщо ні, то чому? Якою є правова позиція вітчизняних та іноземних судів при розгляді корпоративних спорів із цього питання?

– юридичні підстави заборони підприємницької діяльності резидентів країни-агресора рф на українській території. При вивченні цієї теми в учасників семінарських і практичних занять необхідно сформулювати поняття про те, як саме, на підставі яких норм міжнародного і національного права регламентована правова процедура такої заборони. Важливо напрацювати навички застосування ними сучасних методів встановлення бенефіціарних власників таких суб'єктів господарювання з метою виявлення резидентів рф. Важливо також розкрити суть юридичної доктрини «зняття корпоративної вуалі», що застосовується для встановлення вказаних бенефіціарів [9, с. 41]. При цьому необхідно звернути увагу здобувачів освіти на те, що господарська діяльність на національному та міжнародному рівнях проводиться відповідно до принципів вільного руху капіталів та свободи договорів;

– правове забезпечення з позицій міжнародного приватного і національного права блокування капіталу та інших активів корпоративних суб'єктів підприємницької діяльності рф та білорусі. Вказані бізнесові структури, як слушно зазначає Л. Дорошенко у монографії «Договори в корпоративному праві: проблеми теорії та практики», створюються на підставі укладених корпоративних договорів в організаційно-правовій формі акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та ін. [10, с. 107]. Здобувачі освіти повинні довести законність націоналізації таких активів і використання їх для відновлення зруйнованої війною економіки України.

Правова позиція тут потрібна тому, що фізичні та юридичні особи країни-агресорів, чий капітал та інші активи заблоковані українськими або іноземними судами чи іншими компетентними органами, будуть захищатися як у національних господарських, так і в міжнародних арбітражних судах. Як наголошують Ю. Кириченко та П. Назаренко, право на судовий захист є міжнародно визнаним правом людини, що знайшло своє закріплення в Загальній декларації з прав людини і Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [11, с. 65]. При цьому правом судового захисту можуть скористатися також фізичні особи, які є учасниками господарських товариств, тобто юридичних осіб;

– необхідність дотримання принципу законності при забороні здійснення фінансових платежів у бізнесовій діяльності. Це положення розповсюджується на українських корпоративних суб'єктів бізнесу та на контрагентів країн-агресорів. Такі платежі можуть бути здійснені як за фіктивними договорами, так і за договорами, укладеними «заднім» числом. Із цієї теми доцільно провести практичне заняття, на якому відпрацювати з його учасниками вміння надавати докази і доводити перед опонентами переконливість про дотримання не тільки принципу законності, але й вищевказаних принципів свободи договорів та вільного руху капіталів [12, с. 140];

– проблема використання в Україні проросійськими фізичними та/або

юридичними особами криптовалюти, що постала в умовах воєнного стану. Такі платежі, як правило, здійснюються контрагентами країн-агресорів рф і білорусі (за даними Кабінету Міністрів України станом на грудень 2023 р., їхня кількість становила 50 підприємств) за дійсними або фіктивними договорами. Далі отримувач криптовалюти конвертує її у звичайні засоби платежу і може фінансувати у такий спосіб війну проти України. Методами державного контролю вказані трансакції перекрити дуже складно.

Слід підкреслити, що Національний банк України частково вирішив це питання. У грудні 2023 р. він своєю постановою зобов'язав державні й комерційні банки блокувати підозрілі банківські операції з криптовалютою або іншими віртуальними активами на суму понад 30 тис. грн. Також із метою недопущення фінансування бізнесових структур країни-агресора рф в обхід українських та міжнародних санкцій у квітні 2022 р. вперше в практиці Європейського Союзу було накладено заборону на відкриття рахунків і розміщення криптовалюти для громадян та юридичних осіб – резидентів рф [13].

Викладачі корпоративного права повинні сформувати у здобувачів освіти поняття юридичного змісту вказаних заборон, а також розуміння ознак підозрілості порушення законності угод із криптовалютою. Це потрібно для того, щоб виробити у них навички та вміння застосовувати на практиці інноваційні методи документування незаконного використання віртуальних активів із метою фінансування фізичних і юридичних осіб, особливо великих корпорацій, країн-агресорів. При цьому необхідно враховувати, що *криптовалюта використовується не тільки як засіб підтримки тероризму та відмивання грошей, державний контроль за яким є неефективним. Для України відсутність бюрократичних перепон на переказ платежів у криптовалюті контрагентам в інших країнах значно полегшує постачання з-за кордону для потреб Збройних Сил ресурсів, збір і заготовку яких здійснюють волонтерські організації та благодійні фонди* [14]. Такі організації та фонди працюють переважно в країнах Європейського Союзу та в Україні.

Для подолання вказаних викликів в Україні створена правова база. Зокрема, прийнято закони: «Про національну безпеку України», «Про вищу освіту», «Про Національну гвардію України», «Про Національну поліцію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти», «Про оборону України», «Про санкції», «Про віртуальні активи» та ін.

Викладачі корпоративного права мають зосереджувати особливу увагу здобувачів освіти на аналізі законів України, що вже адаптовані до корпоративного законодавства ЄС. Зокрема: «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про акціонерні товариства» та ін. При цьому слід використовувати матеріали Верховного Суду, Європейського суду з прав людини, міжнародних арбітражних судів, а також резолюції Ради Безпеки ООН, рішення Ради ЄС та РНБО України про застосування санкцій щодо вітчизняних фізичних і юридичних осіб, а також резидентів рф.

Важливе значення мають вивчення і практичне опрацювання здобувачами освіти під керівництвом викладачів не тільки законів, а і підзаконних нормативних актів, що регулюють корпоративні правовідносини в умовах воєнного стану. Вони також наближені до корпоративного законодавства ЄС. Зокрема, рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) № 1053 від 04.08.2022 «Про впорядкування провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках у період дії воєнного стану».

Згідно з цим рішенням професійним учасникам ринку капіталу та організованих товарних ринків забороняється вчиняти правочини з громадянами рф та білорусі, за винятком тих, що проживають на території України на законних підставах. Здобувачі освіти повинні вміти сформулювати правову позицію, що вказане рішення відповідає принципам верховенства права і свободи підприємницької діяльності, а також інтересам державної та в цілому національної безпеки України, з огляду на можливість проникнення в Україну проросійських ворожих елементів.

Із початком повномасштабного російського вторгнення НКЦПФР своїм рішенням № 144 від 08.03.2022 обмежила роботу всіх професійних учасників на ринку капіталів і товарних ринках. Таким чином, фактично була призупинена діяльність вітчизняного фондового ринку (за винятком торгів військовими облігаціями). Як зазначено в рішенні, призупинення було застосовано для протистояння панічним настроям населення, що могли б обвалити ринки та унеможливити їхню повноцінну

роботу в майбутньому.

Крім того, «заморожування» вказаних ринків дозволило знайти активи юридичних осіб країн-агресорів рф та білорусі та обмежити їхні можливості вести бізнес на фондовому ринку України. Вказане рішення комісія відмінила рішенням №1053 від 04.08.2022, що було зроблено, на нашу думку, вчасно і вірно, оскільки минула загроза виникненню панічних настроїв у суспільстві. Але резидентам рф було заборонено укладати угоди на ринках капіталу та організованих товарних ринках.

З цієї теми доцільно провести круглий стіл для креативного обговорення вказаної ситуації. Зокрема, здобувачі освіти повинні у процесі дискусії вміти відстоювати точку зору, що ці рішення відповідають принципам верховенства права та свободи зовнішньоекономічного підприємництва. На важливості дотримання вказаних принципів справедливо наголошується в літературі [15, с. 45]. При цьому потрібно враховувати не тільки умови воєнного часу, але й необхідність відновлення економіки України після її перемоги у війні з рф.

Також НКЦПФР, на наш погляд, прийняла слухне рішення № 181 від 21.02.2022 «Про встановлення порядку розкриття емітентами цінних паперів інформації щодо наявності зв'язків з іноземними державами зони ризику під час дії воєнного стану». З огляду на важливість вказаного рішення здобувачів освіти слід навчити використовувати його правові норми для виявлення і затримання колаборантів, державних зрадників та інших злочинців. На заняттях потрібно акцентувати увагу, що провадження господарської діяльності з державою-агресором та незаконними органами влади – це колабораціонізм згідно з ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України. Відповідальність за вчинення цього правопорушення можливо буде встановити при належному документуванні протиправних дій його суб'єкта та за наявності інших зібраних доказів вини.

Висновки. Отже, юридична українська освіта знаходить відповіді на виклики війни та ті, що пов'язані з процесами євроінтеграції. Вона має певні позитивні здобутки щодо підвищення її якості, у тому числі у галузі корпоративного права, а також у прогресі адаптації українського законодавства до законодавства ЄС. Водночас слід передбачити вивчення навчальної дисципліни «Корпоративне право» в усіх вищих військових та інших вищих навчальних закладах, де викладаються юридичні дисципліни. У робочій програмі цього курсу доцільно розробити окремий розділ «Корпоративне право в умовах воєнного стану». Буде корисним розмістити аналіз практики розгляду Верховним Судом, третейським судом при Торгово-промисловій палаті України та Міжнародним арбітражним судом справ щодо корпоративних спорів, котрі виникли під час війни.

Список використаних джерел

1. Вітальні слова керівників установ-співорганізаторів конференції. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 26 трав. 2023). Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2023. С. 15–20.
2. Військові «Гвардії наступу» виконують бойові завдання на фронті. *ZN,UA*. URL : zn.ua/ukr/war/vijskovi-hvardiji-nastupu-vikonujut-bojovi-zavdannja-na-fronti.html.
3. Президент схвалив Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку: що відомо. *Юридична Газета*. URL : <https://jur-gazeta.com/golovna/prezident-shvaliv-kompleksnij-strategichnij-plan-reformuvannya-organiv-pravoporyadku-shcho-vidomo.html>.
4. Ніколаєв С., Рій Г., Шемелинець І. Вища освіта в Україні: зміни через війну : аналіз. звіт. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
5. Мамка Г. Стан та реалії української освіти в умовах повномасштабної війни. *Юридична практика*. URL : pravo.ua/stan-ta-realii-ukrainskoi-osvity-v-umovakh-povnomasshtabnoi-viiny/.
6. Наливайко Л. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення прав дитини на безпечні умови життя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 7–14.
7. Лісовий: прогнозуємо дефіцит кадрів у галузі освіти. *ZN,UA*. URL : zn.ua/ukr/EDUCATION/lisovij-prohnozujemo-defitsit-kadriv-u-haluzi-osviti.html.
8. Андреева В. 4 вектори розвитку сфери освіти: Михайло Федоров про плани осучаснення навчання. *Українська правда*. URL : life.pravda.com.ua/society/2023/03/21/253450/.
9. Спасибо-Фатеева І. В., Беянович О. А., Гарагонич О. В. та ін. Корпоративне право крізь призму судової практики : монограф. / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2021. 512 с.
10. Дорошенко Л. М. Договори в корпоративному праві: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 542 с.

11. Кириченко Ю., Назаренко П. Право на судовий захист в Україні та Європейських державах: теоретико-правові аспекти вдосконалення ст. 55 Конституції України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 64–70.

12. Швидка Т. І. Господарське право в схемах і таблицях : навч. посібник. 6-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2023. 208 с.

13. Мотрич О. Крипосанкції: новий інструмент економічного тиску. *Юридична Газета*. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/kriptosankciyi-noviy-instrument-ekonomichnogo-tisku.html>.

14. Палій А. Як криптовалюта допомагає ЗСУ перемагати. *Юридична Газета*. URL : yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/yak-kriptovalyuta-dopomagaє-zsu-peremagati.html.

15. Господарське право : навч. посібник / укл. А. А. Бутирський. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 144 с.

Надійшла до редакції 09.02.2024

Прийнято до опублікування 19.02.2024

References

1. Vitalni slova kerivnykiv ustanov-spivorhanizatoriv konferentsii [Welcome words of the heads of institutions co-organizers of the conference]. *Aktualni problemy zabezpechennia derzhavnoi bezpeky : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (m. Kyiv, 26 trav. 2023). Kyiv : Kyivskiy instytut Natsionalnoi hvardii Ukrainy, 2023, pp. 15–20. [in Ukr.].

2. Viiskovi «Hvardii nastupu» vykonuiut boiovi zavdannia na fronti [Military «Offensive Guards» perform combat tasks at the front]. *ZN,UA*. URL : zn.ua/ukr/war/viiskovi-hvardiji-nastupu-vikonujut-bojovi-zavdannja-na-fronti.html. [in Ukr.].

3. Prezydent shvalyv Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku: shcho vidomo [The President approved the Comprehensive Strategic Plan for reforming law enforcement agencies: what is known]. *Yurydychna Hazeta*. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/prezident-shvaliv-kompleksnyi-strategichnyi-plan-reformuvannya-organiv-pravoporyadku-shcho-vidomo.html>. [in Ukr.].

4. Nikolaiev, Ye., Rii, H., Shemelynets, I. (2023) Vyscha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu [Higher education in Ukraine: changes due to the war] : analit. zvit. Kyiv : Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. 94 p. [in Ukr.].

5. Mamka, H. Stan ta realii ukrainskoi osvity v umovakh povnomasshtabnoi viiny [State and realities of Ukrainian education in the conditions of full-scale war]. *Yurydychna praktyka*. URL : pravo.ua/stan-ta-realii-ukrainskoi-osvity-v-umovakh-povnomasshtabnoi-viiny/. [in Ukr.].

6. Nalyvaiko, L. (2023) Poniattia ta zmist administratyvno-pravovoho zabezpechennia prav dytyny na bezpechni umovy zhyttia [The concept and content of administrative and legal provision of the child's rights to safe living conditions]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2, pp. 7–14. [in Ukr.].

7. Lisovyi: prohnozuemo defitsyt kadriv u haluzi osvity [Lisovyi: we predict a shortage of personnel in the field of education]. *ZN,UA*. URL : zn.ua/ukr/EDUCATION/lisovij-prohnozujemo-defitsyt-kadriv-u-haluzi-osviti.html. [in Ukr.].

8. Andrieieva, V. 4 vektory rozvytku sfery osvity: Mykhailo Fedorov pro plany osuchasnennia navchannia [4 vectors of development of the field of education: Mykhailo Fedorov on plans for the modernization of education]. *Ukrainska pravda*. URL : life.pravda.com.ua/society/2023/03/21/253450/. [in Ukr.].

9. Spasybo-Fatieieva, I. V., Belianovych, O. A., Harahonych, O. V. ta in. (2021) Korporatyvne pravo kriz pryzmu sudovoi praktyky [Corporate law through the lens of judicial practice] : monohrafiia / za red. I. V. Spasybo-Fatieievoyi. Kharkiv : EKUS. 512 p. [in Ukr.].

10. Doroshenko, L. M. (2023) Dohovory v korporatyvnomu pravi: problemy teorii ta praktyky [Contracts in corporate law: problems of theory and practice] : monohrafiia. Kyiv : Yurinkom Inter. 542 p. [in Ukr.].

11. Kyrychenko, Yu., Nazarenko, P. (2023) Pravo na sudovyi zakhyst v Ukraini ta Yevropeiskyykh derzhavakh: teoretyko-pravovi aspekty vdoskonalennia st. 55 Konstytutsii Ukrainy [The right to judicial protection in Ukraine and European states: theoretical and legal aspects of improving Article 55 of the Constitution of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2, pp. 64–70. [in Ukr.].

12. Shvydka, T. I. (2023) Hospodarske pravo v skhemakh i tablytsiakh [Commercial law in diagrams and tables] : navch. posibnyk. 6-e vyd., pererob. i dop. Kharkiv : Pravo. 208 p. [in Ukr.].

13. Motrych, O. Kryptosanktsii: noviy instrument ekonomichnogo tysku [Cryptosancions: a new tool of economic pressure]. *Yurydychna Hazeta*. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/kriptosankciyi-noviy-instrument-ekonomichnogo-tisku.html>. [in Ukr.].

14. Paliy, A. Yak kryptovalyuta dopomahaє ZSU peremahaty [How cryptocurrency helps the Armed Forces of Ukraine to win]. *Yurydychna Hazeta*. URL : yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/yak-kriptovalyuta-dopomagaє-zsu-peremagati.html. [in Ukr.].

15. Hospodarske pravo [Commercial law] : navch. posibnyk / ukl. A. A. Butyrskiy. Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha, 2020. 144 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Anatoly Hryshenko. Legal education in Ukraine: challenges of war and ways of its improvement. The article examines the challenges that arose in the field of legal education, including in the field of corporate law, during the full-scale war of Russian Federation against Ukraine. Ways are proposed to solve them and to improve the training of students on current issues of law enforcement activities on documenting legal facts of illegal actions of corporate business entities. The norms of laws and by-laws regulating educational activities in higher military and other higher educational institutions are analysed. The necessity of teaching them a separate course «Corporate law under martial law» was determined.

Taking this into account, the purpose of the article is to analyse the challenges arising in the martial law in the field of corporate law, ways to respond to them and improve the quality of legal education on these issues. The need for effective use of modern methods of recording and documenting crimes committed by military personnel of Russian Federation against the civilian population of Ukraine is the subject of a separate study, which should also be conducted in the future, despite numerous publications on this issue.

Regarding the improvement of the teaching of specific topics from the course of corporate law: the article outlines recommendations for working them out in seminars and practical classes and in the process of independent work of students and of education seekers. The level of adaptation of Ukrainian corporate legislation to the legislation of the European Union in accordance with the Association Agreement with the EU was studied. The need for such adaptation is well founded as one of the conditions of Ukraine's European integration and a factor in its approaching victory over the aggressor country of Russian Federation. Complex legal issues arising from the ban in Ukraine and the countries of the European Union on the transfer of funds, including in the form of cryptocurrency, by Ukrainian business entities to individuals and/or legal entities of the aggressor country of Russian Federation are interpreted and explained.

It has been proven that for a more in-depth study of the academic discipline «Corporate Law» it is advisable to introduce not only the teaching of a separate course «Corporate Law under Martial Law» but also practical training of its topics in higher military and other higher educational institutions. For this, it is necessary to develop appropriate work training programs. These programs should provide methodological recommendations for holding seminars and practical classes with students of legal education in an interactive form. It will be useful to place in a separate section the analysis of the practice of consideration by the Supreme Court, the arbitration court at the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine, and the International Commercial Arbitration of cases on corporate disputes that arose during the armed aggression of Russian Federation against Ukraine.

It was emphasized that in addition to teaching an additional course «Corporate Law in Conditions of War» in higher military and other higher educational institutions, it is necessary to provide a special course «Corporate Law in the context of creating an attractive Investment Climate». Such a special course should reveal the main provisions, directions, content and legal aspects of Ukraine's recovery strategy in the post-war period of its victory over the aggressor country, Russian Federation.

Keywords: legal education, corporate law, cryptocurrency, European Union, aggressor country, challenges.

УДК 796.8+343.228

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-376-380

Олександр ЖУРАВЕЛЬ ©
доктор філософії в галузі права
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

**ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА ВИДИ МАСКУВАННЯ
РОЗПРАВИ У СИЛОВОМУ КОНФЛІКТІ**

Проаналізовано важливу проблему маскування розправи в силових конфліктах, освітлено його основні ознаки. Маскування розправи в контексті представленого дослідження визначається як використання провокаційних дій, спрямованих на початок активної фази силового конфлікту з метою розправи, що передбачає надмірне застосування фізичного насильства, незважаючи на реальну небезпеку нападу. Це явище призводить до ускладнень у проведенні досудових

© О. Журавель, 2024

ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0002-6830-150X>

zuravelaleksandr820@gmail.com